

ZEMES REFORMAS IZPILDES SECĪBA UN TIESISKĀ BĀZE LAUKU APVIDOS UN PILSĒTĀS

Ilva Vītola¹, Anda Jankava²

¹Profesionālā bakalaura studiju programmas Zemes ierīcība un mērniecība 3.kursa studente

²LLU VBF Zemes pārvaldības un ģeodēzijas katedras profesore, Dr.oec.

Kopsavilkums

Viens no galvenajiem agrārās reformas mērķiem bija atjaunot individuālo saimniecību dominējošo statusu lauksaimnieciskās produkcijas ražošanā. Agrārās reformas sākumu viegli konstatēt – pirmās zemnieku saimniecības tika izveidotas 1988.gada beigās. Savukārt agrārās reformas beigas konstatēt ievērojami sarežģītāk, atsevišķās sadaļās (zemes reforma, ekonomisko attiecību reforma, lauksaimniecības vadības reforma) reformas, īpaši noslēguma fāzē, nerisinājās paralēli un tāpēc minēt konkrētu datumu kā reformas noslēgumu nav iespējams.

Zemes reforma radikāli izmainījusi zemes īpašumu struktūru lauku apvidos, bijušo lielsaimniecību vietā lauku apvidos izveidojušies mazi un vidēji lieli zemes īpašumi – vidējā fizisko personu zemes īpašuma platība ir 7.4 ha pēc kopplatības, mazliet lielāks ir vidējais juridisko personu zemes īpašums – 13.5 ha.

Atslēgas vārdi: agrārā reforma, tiesiskā bāze, lauku apvidi, pilsētas.

Ievads

Līdz ar neatkarības atjaunošanu 1990.gada 04.maijā Latvijā steidzami bija nepieciešams mainīt padomju valdīšanas gados uzspiestos zemes tiesiskos un ekonomiskos nosacījumus, atjaunot zemes privātīpašumu un tirgus ekonomiskos principus darbībā ar nekustamo īpašumu. Bija nepieciešams veikt zemes jeb agrāro reformu, kurai jau no tās pirmsākumiem veidojās divi paralēli virzieni: lauku apvidos un pilsētās. Katrs no virzieniem pamatojās uz atsevišķiem likumiem un pieeja to īstenošanā bija atšķirīga.

Pētījuma metodes un izmantotie materiāli

Pētījumā kā galvenā metode ir izmantotas literatūras studijas, kas sevī ietver Latvijas Republikas likumu izpēti un izzināšanu, kā arī likumsakarību meklēšanu procesos, kas risinājušies pēc šo likumu stāšanās spēkā.

Diskusija un rezultāti

1990. gada 13. jūnijā Latvijas Republikas Augstākā Padome ar savu lēmumu izsludināja agrāro reformu. Praksē agrārā reforma jau bija sākusies, taču ne īsti pēc tādiem principiem, kā to vēlējās Latvijas Tautas fronte. Lai gan jau no 1988.gada notiekošā zemnieku saimniecību veidošana nebija pretrunā ar Latvijas Tautas frontes atbalstīto tradicionālā saimniekošanas veida atjaunošanu laukos, valsts likumdošana ievērojami ierobežoja bijušo zemes īpašnieku un to mantinieku tiesības atgūt savu zemi. Par nepieciešamību respektēt bijušo īpašnieku tiesības Latvijas Tautas frontes Lauku komiteja paziņoja jau 1989.gada beigās, taču iespējas nostiprināt šos principus likumdošanā radās tikai pēc jaunā sastāva Latvijas Republikas Augstākās Padomes darbības uzsākšanas. Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums „Par agrāro reformu Latvijā” formulēja galvenos reformas politiskos un

ekonomiskos mērķus, kā arī parādīja turpmākas likumdošanas izstrādes virzienus (Par agrāro reformu..., 1990).

Agrārā reforma lauku apvidos

1990. gada 21. novembrī bija pieņemts likums „Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos”, kurā tika noteikti reformas uzdevumi, pamatnoteikumi un izpildes kārtība.

Zemes reformu laukos bija paredzēts veikt 2 kārtās:

- pirmā kārtā – 1990.gada – 1996.gada 1.novembrim;
- otrā kārtā – 10 - 15 gadu ilgā periodā, sākot ar 1993.gada 01.janvāri.

Zemes reformas pirmās kārtas ietvaros — līdz 1991.gada 20.jūnijam — bijušie zemes īpašnieki vai viņu mantinieki, visi pašreizējie zemes lietotāji un jaunie zemes pieprasītāji iesniedz pieprasījumus par zemes piešķiršanu lietošanā lauku apvidos. Jaunie zemes pieprasītāji norāda termiņu, ar kuru vēlas uzsākt zemes izmantošanu, bet ne vēlāku par 1996. gada 1. novembri. Pēc zemes pieprasījumu izskatīšanas katram pagastam sastāda zemes ierīcības projektu, saskaņā ar kuru pieņem lēmumus par zemes piešķiršanu pastāvīgā lietošanā un ierāda piešķirtās zemes robežas dabā (Par zemes reformu..., 1990).

Zemes reformas otrajā kārtā veic:

1. zemes īpašuma tiesību atjaunošanu vai zemes nodošanu īpašumā bez atlīdzības vai par atlīdzību Latvijas Republikas pilsoņiem;
2. zemes reformas pirmajā kārtā nesadalītās zemes inventarizāciju, tās apgūšanas programmu izstrādi un realizāciju;
3. piešķirtās zemes robežu un teritoriju uzmērīšanu un zemes lietojuma vienību plānu izgatavošanu;
4. zemes un citu dabas resursu kadastrēšanu un nekustamā īpašuma novērtēšanu.

1997.gada 30.novembrī tiek pieņemts likums “Par zemes reformas pabeigšanu lauku apvidos”. Tas nosaka kārtību, kādā pabeidzama zemes reforma lauku apvidos, kā arī līdz tās pabeigšanai sakārtojamas zemes lietošanas tiesības un īpašuma tiesības un izskatāmi strīdi ar zemes reformu saistītajos jautājumos (Par zemes reformas..., 1997).

Likums stājās spēkā 1997.gada 27.novembrī, tātad līdz 1997.gada 27.decembrim pagastu un pilsētu zemes komisijas pieņēma lēmumus par iesniegumiem, kas iesniegti līdz 1997.gada 09.septembrim par zemes piešķiršanu pastāvīgā lietošanā (attiecībā uz lauku zemi). Līdz 2006. gada 01.jūnijam ikviens var pieteikties uz brīvajiem zemes gabaliem, kas atzīmēti pagasta pārskata plānā.

Agrārā reforma pilsētās

1991.gada 20.novembrī tika pieņemts likums “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”, kurā tika noteikta kārtība, kādā veicama zemes reforma pilsētās. Likumā ierakstīts zemes reformas mērķis: “... *pārkārtot zemes īpašuma un zemes lietošanas tiesiskās, sociālās un ekonomiskās attiecības pilsētās, lai veicinātu sabiedrības interesēm atbilstošas pilsētu apbūves veidošanos, zemes aizsardzību un racionālu izmantošanu*” (Par zemes reformu..., 1991).

Likums paredz, ka zemes reforma aptver visas Latvijas Republikas pilsētas apbūvētās un neapbūvētās zemes un to lietotājus un visa zeme, arī zemes, ko aizņem meži un ūdeņi, pilsētu administratīvajās robežās līdz īpašuma tiesību nokārtošanai pāriet šo pilsētu pašvaldību rīcībā.

Zemes reformu pilsētās paredzēts veikt trijās kārtās:

- pirmā kārtā — zemes pieprasījumu pieņemšana;
- otrā kārtā — zemes īpašuma tiesību atjaunošana, zemes izmantošanas plānošana un zemes lietošanas tiesību piespiedu izbeigšana;
- trešā kārtā — zemes nodošana īpašumā un piešķiršana lietošanā (otrās un trešās kārtas pasākumi jāveic pēc iespējas vienlaikus).

Reformas pirmās kārtas ietvaros – līdz 1992.gada 20.jūnijam - bijušajiem zemes īpašniekiem, visiem pašreizējiem zemes lietotājiem un citiem zemes pieprasītājiem jāiesniedz pieprasījums par zemes īpašuma tiesību atjaunošanu, zemes nodošanu īpašumā vai par zemes piešķiršanu lietošanā. Pilsētu pašvaldības pēc Ministru Padomes noteiktas metodikas nosaka pilsētu zemes paraugvērtības un pilsētu zemes komisijas apkopo zemes pieprasījumus.

Reformas otrās kārtas ietvaros uz apkopoto pieprasījumu pamata atjauno zemes īpašuma tiesības, izstrādā pilsētas ekonomiskās un sociālās attīstības programmu un sastāda pilsētas zemes ierīcības projektu, izbeidz zemes lietošanas tiesības tiem pašreizējiem zemes lietotājiem, kas noteiktajā termiņā nav iesnieguši pieprasījumus par zemes nodošanu īpašumā vai piešķiršanu lietošanā.

Reformas trešajā kārtā līdz 1994.gada 01.janvārim (Rīgā līdz 1996.gada 01.janvārim) pilsētu pašvaldības nodod zemi īpašumā vai piešķir lietošanā, nokārtojot zemes īpašuma attiecības, uzmēra zemi un ierāda tās robežas dabā, veic nenodotās un nepiešķirtas zemes inventarizāciju, veic pilsētu administratīvo robežu galīgo precizēšanu, izsniedz zemes īpašuma un zemes lietošanas dokumentus (Par zemes reformu..., 1991).

Iesniegt pieprasījumu zemes īpašuma tiesību atjaunošanai un zemes īpašuma iegūšanai varēja:

- bijušie zemes īpašnieki vai viņu mantinieki (fiziskas personas) uz viņiem 1940.gada 21.jūlijā piederējušajiem zemes gabaliem neatkarīgi no pieprasītāju pilsonības;
- bijušie zemes īpašnieki (juridiskās personas) uz tiem 1940.gada 21.jūlijā piederējušajiem zemes gabaliem tikai pēc tam, kad tiesa konstatē tiesību pārmantošanas faktu;
- Latvijas Republikas pilsoņi;
- zemes īpašuma tiesību subjekti saskaņā ar Latvijas Republikas Augstākajā Padomē ratificētajiem starpvalstu līgumiem.

1998.gada 29.oktobrī tika pieņemts likums “Par zemes reformas pabeigšanu pilsētās”, kas noteica kārtību, kā pabeidzama zemes reforma pilsētās, kā arī līdz tās pabeigšanai sakārtojamas zemes lietošanas tiesības un īpašuma attiecības un izskatāmi strīdi ar zemes reformu saistītajos jautājumos (Par zemes reformas..., 1998).

Agrārās reformas rezultāti

Kā parādīja pirmo reformas gadu prakse, esošās iestādes un organizācijas ar lielām grūtībām tika galā ar reformas pirmajiem uzdevumiem laukos, bet pilsētās šis darbs faktiski netika uzsākts. Traucēja atsevišķu radniecīgu organizāciju un iestāžu dažādā pakļautība, savstarpējas koordinācijas trūkums, nesakārtotie zemes lietu informācijas uzkrāšanas un izmantošanas jautājumi (Mērniecība Latvijā no..., [b.g].)

Zemes reformas laikā visi, kas vēlējās, varēja atgūt senču īpašumus vai saņemt par tiem kompensāciju. Taču daudziem šī reforma nesusi arī vilšanos, un kļūdu sekas ar katru gadu izjūtām jo sāpīgāk, piemēram, maksājot nomas maksu par īpašnieku zemi zem daudzdzīvokļu mājām.

Zemes atdošana bijušajiem zemes īpašniekiem un viņu mantiniekiem bija vienīgais ceļš, kā īsā laikā atjaunot Latvijai tradicionālo zemes apsaimniekošanas kārtību. Īpašuma tiesību atjaunošana (līdzīgi kā Satversmes un vairāku likumu darbības atjaunošana) simbolizēja un praktiski pierādīja Latvijas Republikas tiesisko nepārtrauktību – 1990.gada 4.maijā netika izveidota jauna valsts, bet atjaunota 1918.gada 18.novembrī proklamētā Latvijas Republika. Vienlaicīgi jākonstatē, ka agrārās reformas likumdošanā tika respektētas to laucinieku tiesības, kuri 1988. – 1990.gados bija izvēlējušies individuālo saimniekošanu un to praktiski arī uzsākuši.

Stratēģiska agrārās reformas likumdevēju kļūda bija dalīta īpašuma pieļaušana zemei un uz tās esošajām ēkām. Bijušajiem īpašniekiem tika atdota zeme, taču tika liegtas pirkuma tiesības uz privatizējamiem kopsaimniecību objektiem. Šajos gadījumos daudz pareizāk būtu bijis ievērot tos pašus principus, kādus attiecībā uz 1988. – 1990.gados izveidotajām zemnieku saimniecībām – bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem dodot tiesības iegūt zemi citā vietā jeb saņemt kompensāciju. Šādi nekustāmie īpašumi ievērojami apgrūtināja gan uzņēmējdarbību, gan nedeļa praktisku labumu bijušajiem īpašniekiem.

Lauksaimnieciskai izmantošanai paredzētā zeme ir samērā sīkgabalaina un sadrumstalota, tad izdevumus par zemes apstrādi lielā mērā varētu mazināt zemes konsolidācija – zemes maiņa tās īpašnieku starpā (Zemes reforma – atslēga..., 2012).

Secinājumi

1. Agrārā reforma lauku apvidos sagādāja lielas grūtības, bet pilsētās tā praktiski netika uzsākta.
2. Zemes atdošana bijušajiem zemes īpašniekiem un viņu mantiniekiem bija vienīgais ceļš, kā īsā laikā atjaunot Latvijai tradicionālo zemes apsaimniekošanas kārtību.
3. Stratēģiska agrārās reformas kļūda bija dalīta īpašuma pieļaušana zemei un uz tās esošajām ēkām.
4. Lauksaimniecības zeme Latvijā ir izveidojusies sīkgabalaina un sadrumstalota.

Literatūra

1. Zemes reforma – atslēga uz īpašumu. 1990-2012 (2012): J.Mierkalnes redakcijā. Rīga: LR Valsts Zemes dienests.
2. Mērniecība Latvijā no viduslaikiem līdz 20.gadsimtam: VZD mājaslapa. [skatīts 2016.gada 12.aprīlī]. Pieejams: <http://www.vzd.gov.lv/lv/par-mums/valsts-zemes-dienests/vesture/#mernieciba-latvija-no-viduslaikiem-lidz-20-gadsimtam> .
3. Par agrāro reformu Latvijas Republikā: LR Augstākās Padomes lēmums (1990). [skatīts 2016.gada 11.aprīlī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=76206> .
4. Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos: LR likums (1990). [skatīts 2016.gada 11.aprīlī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?mode=DOC&id=72849> .
5. Par zemes reformas pabeigšanu lauku apvidos: LR likums (1997) [skatīts 2016.gada 11.aprīlī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=45729> .
6. Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: LR likums (1991) [skatīts 2016.gada 11.aprīlī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=70467> .
7. Par zemes reformas pabeigšanu pilsētās: LR likums (1998) [skatīts 2016.gada 11.aprīlī]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50579> .